

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

De Here is Koning

De HERE is Koning! Met die uitroep beginnen verschillende psalmen. Psalm 93, psalm 97, Psalm 99. In andere psalmen wordt Hij ook telkens als Koning bezongen: Want de HERE is een groot God, een groot Koning boven alle goden! (Psalm 95 : 3).

Nemen we nu eerst dat vers uit psalm 95 onder ogen, dan blijkt ons dat Koning en God dicht bij elkaar liggen. De HERE is immers een groot Koning boven alle goden. De dichter had ook kunnen zeggen: de HERE is de Koning der koningen, een groot Koning boven alle koningen, doch hij noemt de HERE een groot Koning boven de goden. In de oudheid was er namelijk niet veel ruimte tussen de koning en de godheid. De koning werd als god vereerd. De koningen als rechters worden ook goden genoemd of godenzonen. Bijvoorbeeld in psalm 82. Want de goden in de tijd van Asaf richten onrechtvaardig, zij bewijzen de goddelozen gunst! Zij behoorden de geringe en de wees recht te doen, de ellendige en de arme, maar ze doen het niet. Daarom zegt de HERE: Ik heb wel gezegd, Gij zijt goden, ja allen zonen des Allerhoogsten, nochtans zult gij sterven als mensen, als één der vorsten zult gij vallen. Want de HERE is Koning, Hij, de God der wrake. Dat de HERE Koning is betekent toch vooral dat Hij recht doet. Hij hoort de klacht van hem die om hulp roept en Hij verlost. Zo mogen we Hem kennen en zo moeten we Hem steeds beter leren kennen.

Israël moest de HERE ook leren kennen, hun Koning. We kunnen wel zeggen dat het grote doel van de arbeid van Mozes en al de profeten geweest is het volk te leren dat de HERE Koning is. Evenzo is het de roeping van de gemeente van Christus den HERE te leren kennen. Dat gaat boven alles. Het gaat er niet om dat we een complex van goed gefundeerde leringen zullen hebben of een hecht georganiseerd kerkelijk leven, maar hierom dat de gemeente haar Christus zal kennen, zo goed, dat als Hij op de wolken terugkeert, niemand in de gemeente zeggen zal: Hij is toch heel anders dan we gedacht hebben. En dat jong en oud in dit leven heel goed de HERE kent, daar moeten we met zijn allen naar jagen.

Israël moest veel leren. Want het leefde midden onder heidenen en het heidendom heeft steeds weer als een infectie op Israël ingewerkt. De heidenen zien hun goden meestal als onpersoonlijke machten. Ze zien die machten inderdaad. In de natuur. Ze zien een grillige berg. Dat moet een god zijn of een god woont er bovenop. Ze zien in het bos een reus onder de bomen, vreemd van vorm, angstaanjagend als je in de schemer hem ziet: dat moet een god zijn. Zie ook het geweld van een waterval, hoor het donderen van het water en zie naar die geweldige stroom. Goden! Omdat de berg een god is moet je hem niet beklimmen. Wil je de rivier oversteken, stel dan eerst de godheid van de rivier tevreden of probeer hem te misleiden zodat hij even niet kijkt als je in je prauw over vaart. We merken uit vele Schriftgegevens dat Israël deze gedachten, die nu nog onder de „primitieve“ heidenen leven, gekend heeft. Daarom offerden ze op hoge bergen en heuvels en onder groene bomen. En daarom zegt Mozes: Gij hebt maar één HERE, één God, Uw Koning. Stromen verheffen hun stem, stromen verheffen hun bruisen, boven de stemmen van vele wateren, van de geweldige baren der zee, is de HERE geweldig! (Psalm 93). In Wiens hand de diepten der aarde zijn, en Wiens de toppen der bergen zijn, Wiens de zee is daar HIJ ze

gemaakt heeft, ook het droge dat Zijn handen geformeerd hebben. (Psalm 95). De goden der volken zijn afgoden, maar de HERE heeft de hemel gemaakt. De hemel, de aarde, de zee in haar bruisen en volheid, het veld en alles wat daarop is, alle bomen des wouds, dat zijn geen goden, neen, dat alles verblijdt zich in den HERE en juicht van Hem! (Psalm 96). En de bliksem, de wolken en het duister, de aardbeving en het geweld van de wilde bergen, neen, dat zijn geen manifestaties van godenkrachten, maar het is van Hem, Jahveh! (Psalm 97).

Het bruisen van de zee, het jubelen van de bergen, het handgeklap van de stromen, dat is voor het aangezicht van de HERE! Want Hij is de Rechter van de ganse aarde, de Koning, de HERE! (Psalm 98). We ontmoeten in al die psalmen bestrijding van het heidendom. Het gaat er de dichters niet zonder meer om dat ze de majesteit des HEREN in de natuur zullen bezingen, maar dat ze Israël leren: Uw God is éinig. Uw Koning is de HERE! De HERE is koning voor eeuwig, Uw God, o Sion, is van geslacht tot geslacht. Hallelujah! (Psalm 146).

Toch is dit nog maar het eerste deel van de les die Israël leren moest. Er is nog een vervolg op.

In de dagen van de profeet Elia was Israël van de HERE vervreemd. Baäl was een natuurgod. Op de Karmel bleek dat het met Baäl niets gedaan was. Hij hoorde het niet eens toen al zijn profeten schreeuwden. De HERE gaf het vuur toen Elia gebeden had. Dat zag Israël en 't was tenvolle overtuigd: de HERE, Die is God. Het volk herhaalde het in een machtig spreekkoor. Ze hadden het eerste deel van de les begrepen. Daarna moesten ze het tweede deel leren. Dat onderwijs gaf de HERE hen vooral door de profeet Elisa.

Men heeft vaak gezegd dat er tussen Elia en Elisa ene grote tegenstelling was. Elia is de man van het geweldige woord. Elisa zegt niet zoveel maar doet een aantal wondertekens. Er is gezegd dat Elisa een klein knechtje was naast de grote knecht Elia. Elia had heel het volk in de greep van zijn machtige woord. Elisa doet wat kruimelwerk. De olie van de weduwe die niet opraakte, de geboorte van de zoon van de Sunamitische en de opwekking van die jongen, de genezing van Naäman, een

drijvende bijl, het water te Jericho gezond maakt. Hier en daar doet Elisa wat. Maar let er op wat hij doet! Een weduwe wordt geholpen, een aantal mensen krijgt goed water, een zieke man wordt gezond, vergiftigd voedsel wordt voedzaam. Elisa leert het volk dat die Jahveh, van Wie het volk riep dat Hij God is, iedereen helpt die in nood is en verdriet heeft. De HERE is niet alleen met majesteit bekleed doch Hij is ook barmhartig. We kunnen het beter anders zeggen. De majesteit van de HERE ligt vooral hierin dat Hij Zijn oor neigt als we tot Hem roepen en Hij is de Verlosser. Hij is majesteitelijk in Zijn ontferming! Hij maakt de gevangenen los, Hij maakt de blinden ziende. Hij houdt de weduwen overeind en de wezen. Hij richt de gebogenen op, Hij beschermt ook de vreemdelingen. (Psalm 146). Ja, in al die psalmen die we zojuist citeerden komt naast het loflied op de majesteit des HEREN in de bergen en op de rivieren, in bliksem, vuur en rook, de jubel over de hulp die de HERE biedt.

De HERE is Koning! De God der wrake, de Rechter der aarde zal Zijn volk niet verstoren, de HERE is mijn hulp! (Psalm 94). Hij is onze God en wij zijn het volk dat Hij weidt (Psalm 95). Hij richt de volken in rechtmatigheid (Psalm 96). Hij bewaart de zielen van Zijn gunstgenoten, Hij redt hen uit der goddeloze hand, Hij zaait het licht voor de rechtvaardige en vreugde voor de oprechten van hart (Psalm 97). Hij heeft Zijn heil bekend gemaakt en gedacht aan Zijn goedertierenheid (Psalm 98). Hij is een vergevend God (Psalm 99).

Toen onze Heere Jezus Christus op aarde geboren was, heeft Hij Israël weer laten zien wie de HERE is. Hij sprak als machthebber, als Rechter in Zijn toorn. Hij deed veel tekenen. Niet alleen om te laten zien dat Hij Gods Zoon was, maar bovenal om te laten zien dat Hij de Zoon was van deze God, Jahveh, die wraak doet over Zijn vijanden maar Zijn hand uitsteekt naar de stakkers. Hij hielp een hoer overeind en een bezetene, blinden konden weer zien en verlamden konden lopen, een weduwe gaf Hij haar enige zoon terug, haar kostwinner. Een slaaf werd opgewekt en een vrouw met een verdrietige kwaal hielp Hij volkomen. Toen kon het volk weer zien wie de HERE is, de Koning met majesteit en luister bekleed, met handen vol liefde.

Gorkum.

A.

Hoe werkt Christus in zijn kerk?

(Het antwoord van rooms en dopers)

Wanneer we er oog voor kregen, dat de verheerlijkte Christus en diens ononderbroken zijn, leven en werken op aarde, in de zinnen, de kerk doet ontstaan en het hart, het brandpunt, kortom, het één en het al van haar leven is, zal als vanzelf een vraag bij ons opkomen. Het is deze: **op welke wijze is Christus, die toch immers sinds de grote Pinksterdag in de hemel is, in de wereld en in zijn kerk aanwezig en op welke manier, met welke middelen verricht Hij dat grote, heel de wereld omvattende en alle tijden vullende werk waardoor de kerk ontstaat, leeft en naar de voleinding wordt gestuwd?**

Waar het in deze vraag om gaat kunnen we zo omschrijven: Jezus Christus heeft voor ons een volkomen verlossing tot stand gebracht. Hij heeft alles voor ons gedaan wat wij hadden moeten doen. Hij heeft alles door-

leden wat wij hadden moeten lijden. Hij droeg de ganse last van de toorn Gods tegen de zonde van het menselijk geslacht. Zo heeft Hij voor ons alles in orde gemaakt bij God.

Toen Hij met dat alles was klaar gekomen, toen Hij het had volbracht, heeft God Hem uitermate verhoogd. Hij is opgewekt uit de doden en zit nu aan de rechterhand van zijn Vader. En Hij is nu onze gerechtigheid, onze heiligheid, onze verlossing, onze vrede. Hij **verwierf** dat alles voor ons. En Hij is nu dat alles voor ons. Maar als er nu niet meer geschiedde, als Jezus Christus niet meer deed dan dat wat we noemden zou toch niemand de zaligheid verwerven!

Ja zeker, ik weet ook wel dat wat ik daar neerschrijf feitelijk onzin is. Men moet ook over het werk van onze Heiland nooit fantaseren of speculeren. Men moet zich nooit vragen stellen als: indien dat nu eens niët, of: als dat nu eens wèl was gebeurd. Ik schreef die

dwaze woorden ook alleen maar om goed te laten uitkomen waar het hier om gaat.

Welnu, als Christus na zijn opstanding en hemelvaart zijn werk had gestaakt, zou niemand het eeuwige leven zijn ingegaan! Want — en daar moeten we scherp op letten — wat Jezus Christus voor ons heeft gedaan, verdiend, verworven, dat moet daarna op een of andere manier met ons in **kontakt worden gebracht**, daar moeten we in **betrokken worden**, daar moeten we **deel aan krijgen**, dat moet in ons worden **uitgewerkt**, dat moet in ons tot **zaligmakend effect worden gebracht**. Of anders gezegd: Dat wat Christus is, deed en heeft voor ons moet ons worden **toegeëigend**, het moet in ons worden **toegepast**. Het doopsformulier spreekt van een ons „toe-eigenen” van dat wat we reeds „in Christus hebben”.

Zie, met deze stand van zaken voor ogen komt nu als van zelf de vraag op ons af: **Op welke wijze**, en, eventueel, **met welke middelen eigent** Jezus Christus de zijnen, zijn kerk toe wat Hij voor hen is en heeft; **op welke wijze** en **met welke middelen geeft** Hij ons **deel** aan Zichzelf en aan alle schatten en gaven die in Hem zijn.

Als het over dit toeëigenen gaat moeten wij er — ik moge daar in dit verband nog weer even op wijzen — met bijzondere ernst voor waken, dat wij de schatten en gaven welke Christus voor ons verwierf niet verzakelijkken. Juist als het gaat over de toeëigening van dat wat wij in Christus hebben, lopen wij daarvoor groot gevaar. Er zijn mensen, die om zo te zeggen heel hun leven lang achter de vergeving der zonden, de wedergeboorte, de zaligheid aandraven om die te bemachtigen. Het leeft in hen, het is tegelijk hun grote zorg en angst: als we die niet „hebben” gaan we voor eeuwig verloren. En daarom proberen ze die, het koste wat het koste, te pakken te krijgen!

Maar, nog eens, zulk een bedrijf is zonde en dwaasheid. Want de gerechtigheid, de vergeving der zonden, de wedergeboorte zijn nooit of te nimmer dingen op zichzelf. Ze bestaan eenvoudig niet op zichzelf. Jezus Christus is **zelf** onze gerechtigheid, ons leven, ons heil. En wij hebben daar deel aan, in zoverre we deel hebben aan de levende Christus zelf. Ze worden ons toegeëigend in zoverre we met de levende Christus zelf verbonden zijn en uit Hem leven. Het komt er dus voor ons alléén op aan **dat wij Christus hebben**. Of, beter gezegd, **dat Christus ons heeft**. Het komt er alléén op aan **dat Christus in ons is en wij in Hem zijn**.

Als nu de zaken zo staan komt met alle kracht de vraag op ons af: **Hoe krijgen we deel aan Jezus Christus?** Hoe geeft Christus deel aan Zichzelf? Hoe eigent Hij Zichzelf en, in Zichzelf, al zijn schatten en gaven aan ons toe?

Het is zonder meer duidelijk, dat deze vragen uiterst belangrijk zijn. Ze zijn in de volle zin van het woord **levensvragen**.

Er is in de kerk van Christus dan ook alle eeuwen door met deze vragen geworsteld. Er is daarover ook hevig gestreden. De antwoorden, welke daarop gegeven worden zijn immers beslissend voor iemands religie en theologie. Ja, wat veel meer zegt: bij de beantwoording van juist deze vragen zijn de christenen uit elkaar gegaan, zijn ze, soms zelfs zeer fel, tegenover elkaar komen te staan en is kerkscheuring op kerkscheuring gevolgd.

Om een zekere achtergrond te krijgen waartegen zich het antwoord dat de Schrift op deze vragen geeft scherp aftekent, willen we eerst een paar onjuiste antwoorden releveren, welke reeds sinds eeuwen onder de christenen op de genoemde vragen gegeven worden. In de eerste plaats het antwoord van de **rooms-katholieken**. En daarna dat van de **dopersen**. Dat wil zeggen van een bepaald soort **spiritualisten**. Dat betekent: van mensen die ontkennen, dat de Heilige Geest zich bij zijn werk bedient van aardse dingen als menselijke woorden, water, brood en wijn.

Volgens de rooms-katholieke christenen heeft de verheerlijkte Christus in de persoon

van de Paus een „stedehouder” op aarde aangesteld. Aan deze heeft Hij de distributie van „de genade” toevertrouwd. Dat wil zeggen: de distributie van alles wat Christus voor de zijnen verworven heeft, ja van Christus en de Heilige Geest zelf! De paus is om zo te zeggen de directeur-generaal van de genade-distributie op aarde. En hij vervult deze functie door middel van de duizenden priesters, die hij als zijn assistenten over heel de wereld uitzendt.

Deze genade-distributie geschiedt voorts door middel van de sacramenten, speciaal door de eucharistie of de mis. Als de priester bij de bediening van de mis de woorden uitspreekt: „Dit is mijn lichaam” wordt de ouwel die hij daarbij in zijn handen houdt, de echte Christus. Die ouwel wordt dan inderdaad „onze lieve Heer”. En die in de ouwel aanwezige Christus wordt daarna aan de gelovigen gegeven en door hen ontvangen en opgegeten.

Op deze wijze ontvangen nu de gelovigen Christus en al zijn weldaden. Op die wijze geeft Christus zichzelf aan hen. Van de gelovigen wordt daarbij niets anders gevraagd dan dat ze aan dat hun zo gegeven sacrament geen hinderpaal in de weg leggen. Naar roomse opvatting is namelijk het sacrament altijd effectief. Het geeft altijd wat het is en heeft aan hen aan wie het wordt uitgereikt. Het stort de genade die het bevat altijd uit in de gebruikers ervan. Voor een zaligmakende werking van het sacrament is het gelovige gebruik daarvan niet per se noodzakelijk. Het sacrament doet zijn werk in iedereen die het ontvangt, behalve in het uitzonderlijke geval, dat de gebruikers de werking ervan opzettelijk tegenstaan. Bijvoorbeeld doordat zij „in staat van doodzonde” verkeren. Maar als van zo'n opzettelijke tegenstand bij de sacramentsgebruikers geen sprake is, ontvangen allen, hoe ze verder ook gesteld mogen zijn, de genade van Christus. Dat geschiedt van zelf. Eenvoudig krachtens de handeling die in de sacramentsbediening voltrokken wordt.

Over de „genade” welke in de sacramenten geschonken wordt spreken de roomsen voorts steeds als over een **stoffelijk** iets. Uitdrukkelijk verzekeren ze, dat naar hun overtuiging die genade geen „stof” geen „materie” is. Maar tegelijk verklaren ze ook, dat men er alleen over spreken kan **alsof** het een materiële, en stoffelijke substantie is. We lezen bij rooms-katholieke schrijvers dan ook heel veel over „ingestorte genade” Dat is een specifiek rooms-katholieke term.

Samenvattend kunnen we de roomse opvatting in deze zó omschrijven: De genade van Christus, de z.g. heiligmakende genade, wordt aan de gelovigen meegedeeld door middel van de sacramenten. Vooral door het sacrament van de mis. Dit sacrament wordt door de priesters bediend en het eigenlijke ervan is, dat Christus daarin ook lichamenlijk aanwezig is en daarin ook naar het lichaam aan de gelovigen geschonken wordt. De genade welke het sacrament meedeelt, wordt voorts in alle sacramentsgebruikers — behalve in hen die de werking ervan opzettelijk tegenstaan — ingestort. En zo krijgen de gelovigen deel aan Christus en aan zijn weldaden.

Wat de dopersen van allerlei slag leren over het deel krijgen aan Christus en aan al zijn schatten en gaven gaat rechtdraads in tegen wat de roomsen betogen.

Die dopersen verzekeren namelijk, dat Christus en zijn gaven uitsluitend en alleen door de Heilige Geest worden geschonken. Deze gebruikt daarbij geen enkel „middel”, dat aan deze wereld is ontleend. Hoe zou dat ook kunnen? Deze wereld is immers, met alles wat er toe behoort, onrein en ligt daarom onder de vloek Gods. De Heilige Geest kan zich daarmee nooit afgeven. Hij zou zich daardoor bezoedelen.

Die tegenstelling tussen de wereld, de wereld als geschapen wereld, én God beheerst heel de doperse visie.

De dopersen loochenen bijvoorbeeld ook pertinent, dat de Zoon Gods door de werking van de Heilige Geest vlees en bloed zou hebben aangenomen uit de maagd Maria. Dat is naar hun overtuiging zonder meer onmogelijk. Want als dat zou geschied zijn was de Christus een onreine en gevloekte! Neen, Gods Zoon heeft bij zijn menswording zijn

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr. H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Tijdelijk adres van de Redactie:

J. Bosch, Engelenbergstr. 4, Kampen

Medewerkers:

Ds. H. Amelink, Langerak.
Dr. W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Den Haag
Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden
Dr. J. Stellingwerff, Amstelveen
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Geref. Persvereniging „Opbouw”:

adres secretaris en penningmeester:
Van Lynden van Sandenburglaan 16,
Utrecht. Tel. 030-15450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220,
Zeist. Giro 233117.

menselijke natuur in geconcentreerde vorm uit de hemel meegebracht en heeft die door Maria heen, als door een kanaal, in deze wereld ingebracht. Hij heeft zich beslist niet besmet met het eigen vlees en het eigen bloed van Maria. Zoals de hemelse dauw in een mosselschelp valt — zo schreef eens een wederdoper — en daar verandert in een parel zonder iets van die schelp voor te nemen, zo viel door de Heilige Geest Gods Woord in Maria's schoot en werd daar uit zichzelf de geestelijke parel Jezus Christus.

Zoals nu de Heilige Geest bij de vleeswording des Woords, bij de menswording van de Zone Gods, niets van wat tot deze wereld behoort gebruikte, zo doet Hij dat ook niet bij de toepassing, de toeëigening van de Christus aan de gelovigen.

De Heilige Geest bedient zich daarbij b.v. niet van water, brood, wijn, om daardoor, daarmee, daarin het heil te schenken! Zulke stoffelijke dingen, die als zodanig steeds onrein zijn kunnen de Geest en zijn werk alleen maar verontreinigen. Ook het woord, het geschreven en gesproken menselijk woord, is volstrekt ongeschikt om als orgaan of instrument van de Heilige Geest te fungeren.

Uiteraard behoort ook de bijbel naar deze doperse visie tot de wereld die verdorven is en ondergaat. Hij is niet meer dan een boek met „letters”; een Babel vol verwarring; een bij-bel, d.w.z. een bij-geluid. Hij is de monstans maar niet het allerheiligste; de kribbe maar niet de Christus; de schede maar niet het zwaard; de lantaarn maar niet het licht.

Neen, als de Heilige Geest Christus aan de zondaren toeëigent, als de Geest Christus opnieuw laat geboren worden in zondaren — de dopersen spreken graag over de geboorte van Christus in de mens — dan doet Hij dat zonder enig creatuurlijk „middel”. God de Heilige Geest brengt dan zijn heilig, goddelijk, almachtig woord in het hart van de mens. Dat hart wordt zo tot een levende werkplaats van de Heilige Geest. En daar doet de Geest dan de nieuwe mens, de mens-in-Christus geboren worden. Met de oude mens in wiens binnenste hij ontstaat, heeft de nieuwe mens niets gemeen. Hij heeft in feite ook niets met hem te maken. Hij leeft in die oude mens als een vreemde in een hem vijandige omgeving.

Zo ongeveer denken de dopersen — er is onder hen zeer veel variatie! — over de toeëigening van Christus en zijn weldaden aan de mensen. Dat is dus volgens hen een werk van de Geest, dat on-middellijk, middelloos door Hem wordt tot stand gebracht en dat als zodanig, én in zijn resultaat, radicaal vreemd is aan, ja, zelfs anti-thetisch staat tegenover de door God geschapen wereld met alles wat tot haar behoort.

C.V.

Openbaring en kerk volgens Rome

IV

Wij hebben al gehoord, dat niemand een ander evangelie mocht brengen dan Paulus gepredikt had. Wie een ander evangelie brengt, al was het Paulus zelf nota bene, of een engel uit de hemel, hij zij **vervloekt**, Gal. 1 : 8, verbannen uit de kerk. Hij behoort er niet bij.

Paulus wilde ook, dat de Korinthiërs zouden **oordelen** over wat hij aan hen schreef, I Kor. 10 : 15. Weliswaar vroeg hij dat allicht in de verwachting, dat men zijn vermaningen zou aannemen, maar dan dus om haar overtuigend karakter. Zó oefenden deze mensen hun ambt uit. Telkens horen wij dan ook de oproep tot waakzaamheid van de kerk, tot het behouden van het goede. Niet uitgaan boven hetgeen geschreven staat, I Kor. 4 : 6; vermoedelijk ziet dat op wat wij nu het oude testament noemen. Gaan wij daar wel boven uit, dan ontstaat er scheuring. In Ef. 4 heeft Paulus de gelovigen vermaand, dat zij moeten wandelen waardig aan hun roeping. In vs. 15 zegt hij dan: . . . „we zullen **de waarheid bewaren in liefde**, en zo in ieder opzicht opgroeien voor Hem, die het Hoofd is. . . .” Zo groeit en bloeit de kerk. Zo ontvangt zij altijd weer nieuw leven en nieuwe kracht uit Jezus Christus, door de Heilige Geest. In de weg van geloof en gebed.

Daarom moeten wij blijven opkomen voor de gebondenheid aan de heilige Schrift, die boven alles gaat. Wat de kerk gezegd heeft, is niet zonder belang, is soms zelfs waardevol. Wat zij gedaan heeft ter verklaring van de heilige Schrift, mogen wij dikwijls dankbaar aanvaarden. Maar de Schrift zelf is meer. Aan haar heeft de kerk genoeg. Zij moet heersen, in de prediking, in wat er gedacht, gesproken en geschreven wordt. Om het verstaan, om het zelfstandig verstaan van de Bijbel gaat het altijd weer. Daarbij kunnen ambtsdragers en theologen diensten bewijzen. Maar de beslissing hebben zij nooit. Het kan zijn, dat de hele officiële kerk fout gaat, en dat weinige, ongeletterde mensen als de discipelen, door Gods genade de waarheid mogen kennen. Want dan wordt **in hen** de belofte van Gods leiding vervuld, terwijl wijzen en verstandigen verduisterd worden en in de nacht van de dwaling verdwijnen. Dan zal de dwaling zich wel weer op gezag beroepen, zoals ook de valse profeten in de oude bedeling wel de pretentie voerden, dat Jahweh hen gezonden had. En dan zullen de tegenstanders van de leugen wel te horen krijgen, dat zij de kerk beroeren, en vergeleken worden met Korach, Dathan en Abiram. Toch zal dan juist in hen de vrucht des Geestes gevonden worden, die onder meer bestaat uit zachtmoedigheid en vreedzaamheid.

Ik moet ook nog even wijzen op het gevaar van de term „Schrift en belijdenis”, die onder ons gemeengoed is. Merkwaardigerwijs spreekt de belijdenis zelf anders over zichzelf; immers art. 7 verklaart: „Men mag ook geen menschen schriften, hoe heilig zij geweest zijn, gelijk stellen met de Goddelijke Schriften, noch de gewoonte met de waarheid enz. . . .”. Het principiële verschil tussen Schrift en belijdenis komt in de leus, die hen beiden ongenueanceerd samen noemt, niet tot uitdrukking. Daarom deugt deze leus niet. Het mag waar zijn, dat in de kerkgeschiedenis de loslating van de belijdenis voortkwam, meer dan eens, uit loslating van het Woord, maar dat kwaad wordt door een verkeerde leus niet tegengegaan. **Mijn** kritiek op de leus betekent in elk geval niet, dat ik de belijdenis overboord wil gooien. Ik wil alleen, dat wij over de belijdenis spreken, zoals de belijdenis zelf, in art. 7, doet. En dat niet op gezag van die belijdenis, maar omdat daarin een bijbelse waarheid is uitgedrukt, nl. dat de Bijbel boven alles gaat.

Het komt me voor, dat inzake de verhouding bijbel-traditie-leergezag de rooms-katholieke kerk een ernstige waarschuwing voor ons is. Overal waar de woorden van z.g. kerkelijke leiders praktisch boven de Schrift worden gesteld, is men Rooms.

Maar wanneer we dan daarbij stellen, dat de kerk leeft uit de Schrift alléén — Sola

Scriptura — lijkt het mij nodig ook dit wat te preciseren. De ware kerk wordt gekenmerkt door de zuivere prediking van het evangelie, zegt de belijdenis. Betekent dat, dat wij klaar zijn wanneer er 's zondags goed gepreekt wordt, en de catechisatie ook naar de Schrift is? Of betekent het ook, dat wij als kerk in haar geheel zuiver „prediken”, dat wij het evangelie belijden ook tegenover degenen die buiten zijn? Houdt het tevens in, dat wij „deel hebben aan de prediking van het evangelie” en zó onze „behoudenis bewerken met vreze en beven”, Flp. 1 : 3-5v./2 : 12-16?

Ook het „sola Scriptura” kunnen wij als een leus gebruiken zonder dat wij ook maar iets doen om het evangelie verder te verbreiden. Maar het Woord van Christus, Kol. 3 : 16, „moet een woord blijven”, d.w.z. het moet ook nu en later (door ons) **gesproken** worden.

Niemand van ons ook mag zich onttrekken aan het Schriftonderzoek. Wil de bruid, de kerk, de stem van naar Geliefde niet horen?

Wat ons als christenen te doen staat is, te geloven, en waar en wanneer wij kunnen, terug te wijzen naar die Bijbel, naar dat goede en vrije Woord van God, Hd. 28 : 31/II Tim. 2 vers 9. Naar de blijde boodschap van verlossing uit onze zonden door Jezus Christus. Het moet komen tot het inzicht, dat er toch niets zo goed is als Gods Woord zelf, als de Bijbel. Voor al deze dingen, bijbelonderzoek en verbreiding van het evangelie, is ook een krachtig, aanhoudend gebed onmisbaar.

Waar dit inzicht aangaande de Schrift doorbreekt, daar zijn in principe de boeien van elk kerkelijk leergezag geslaakt. Daar is de vrijheid in Jezus Christus, die tevens is de gebondenheid aan Hem.

Graag tot slot nog een enkel woord over de huidige ontwikkelingen.

Op de Petrus Canisius-vertaling van de bijbel volgde in 1961 de allernieuwste vertaling van het nieuwe testament, uitgegeven door het Willibrord-genootschap.

Prof. dr. K. Schilder noemde de Canisius „veelszins uitmuntend, hoewel sterk aan de traditie gebonden”. In de noten wordt nl. de roomse leer veilig gesteld.

Nu heeft het onfeilbare concilie van Trente de Vulgata tot authentieke bijbeluitgave verklaard. Echter meenden de bewerkers van de P. Can. blijkens hun voorwoord het Woord Gods nauwkeuriger en duidelijker te kunnen weergeven door een onmiddellijke vertaling uit de grondteksten, dan door een vertaling van de Latijnse uitgave, de Vulgata, die zelf reeds een vertaling is. Zeker, deze is „meestal voortreffelijk”, zeggen ze, maar 't kan toch beter. Zakelijk is hiermee de onfeilbaarheid van het concilie doorbroken.

De Willibrord-vertaling van 1961 (alleen nog het nieuwe testament) handhaaft op verschillende punten de roomse traditie, maar laat deze elders los, b.v. bij de groet van de engel tot Maria. Zo ontbreken ook bepaalde, in vorige vertalingen voorkomende kwade noten, b.v. inzake de offerande van Christus éénmaal aan het kruis geschied, Hebr. 9. In 't algemeen hebben de noten, in plaats van een apologetisch en moraliserend karakter, als die uit de P. Can., een **exegetisch** karakter. Zij zijn rechtstreeks gericht op de bijbeluitleg en de bijbelse theologie, zo schrijft het genootschap in het officiële maandblad „ANALECTA van het Bisdom Rotterdam”, februari '61.

In hetzelfde ANALECTA komt de Vastenbrief 1961 voor, door de Aartsbisschop en de Bisschoppen van Nederland gericht aan — zoals het heet — „hun (!) Priesters, Religieuzen en Gelovigen” ter voorlezing op zondag 12 februari 1961.

Hoewel daarin een verkeerde klemtoon valt op de mis, moeten we toch ook oog hebben voor de aandacht die besteed wordt aan het Woord des Heren. De schrijvers constateren tot hun vreugde „in deze tijd een groeiende belangstelling voor de H. Schrift. . . . gericht op een evangelischer, een christelijker levenswijze, p. 38. „Alle eeuwen door heeft de Bijbel de ereplaats bezeten in de Katholieke Kerk”. (Daar moeten wij anders over denken, helaas.) „De Kerk kan. . . niet buiten de H. Schrift. De Bijbel behoort wezenlijk bij de Kerk”. „Wij weten echter, dat door

INHOUD:

De Here is Koning	A.
Hoe werkt Christus in zijn kerk?	C. V.
Openbaring en kerk volgens Rome (IV)	J. v. d. B.
Kerkelijke situatie-tekening	J. S.
Doorgaande vernieuwing	P. v. d. L.
Tragiek als ondertoon	L. V.
Heldere heidenen te paard	P. A. H.
Persschouw	
Kerknieuws	

velerlei factoren de letterlijke en volledige tekst van de Heilige Schrift in de laatste eeuwen steeds minder ter hand werd genomen. Zeker, de Kerk bleef in haar officiële viering en verkondiging als de trouwe Bruid van Christus (!) vasthouden aan de grote betekenis van Gods Woord in de Heilige Schrift, (!) merkwaardige formulering) „maar dit Woord bevruchtte de prediking en het geloofsleven niet zo rechtstreeks als wel gewenst is. . . . P. 41: . . . „Wij zouden wensen, dat Gods Woord dagelijks werd gelezen en overwogen, dat het zou doordringen in de geest en in het hart van de gelovigen, dat het steeds meer de sfeer van het persoonlijk leven, van het gezinsleven en van het sociale leven zou bepalen. Wij verwachten hiervan een grote opleving van het echt christelijke denken en leven. Tevens zal dit een belangrijke bijdrage vormen tot een betere en meer christelijke verstandhouding onder de christenen. In de Bijbel en in het luisteren naar Gods Woord vinden wij God en vinden wij elkaar. . . .”

En in hetzelfde ANALECTA treffen wij vijf preekschema's aan over de betekenis van het Woord van God, opgesteld naar aanleiding van de Vastenbrief. In deze schema's lezen we weer goede dingen naast klassieke dwalingen over de Traditie.

Maar er is dus meer belangstelling voor de Schrift. En wat zou het nu verblijdend zijn als, mede door ons, de Schrift daar ondanks het kerkelijk leergezag verlossend zou werken, door Gods genade. Als de werking van Gods Woord en Geest de spraakverwarring tussen rooms en evangelisch zou overwinnen.

Niet dat wij allerminst op dat rooms-katholieke stelsel in zijn geheel moeten zien. Dat mogen we vermoedelijk aan de oecumenomen en aan de antipapisten overlaten: twee tegengestelden, die toch dezelfde fout begaan. Want zij letten teveel op die roomse kerk **in haar geheel** met haar prelaten en haar concilie. Maar hoewel zelfs die kerk door Goddelijk ingrijpen zou kunnen veranderen, we moeten ons niet op dat **geheel** blindstaren, doch letten op de uitverkorenen, de enkelingen, tientallen en soms toch ook weer duizenden, die de HEERE heden ten dage roept uit de duisternis van roomse dwalingen tot **zijn wonderbaar licht**.

Dat is in de eerste plaats het oecumenisch perspectief: De wederkeer van een overblijfsel tot het zuivere evangelie der genade.

Het rooms-katholicisme lijkt zo ver weg. Iemand, die tot de roomse kerk was overgegaan, heeft het eens „een andere godsdienst” genoemd. Dat is veelszins juist, denk ik, maar dan toch een godsdienst die erg dichtbij is, die n.l. in veel opzichten uit het vlees voortkomt. Het grootste gevaar dreigt dan ook van binnenuit, uit het hart dat zich niet wil onderwerpen en zelf de religieuze weg tot God tracht te banen. Het kerkelijke vlees, dat het koninkrijk Gods toch weer werelds wil organiseren en zijn ijzeren klauw even laat zien in de historische woorden: „De zaak moet bestuurbaar blijven”.

Moge er onder ons meer en meer zijn het evangelisch geloof, door de liefde werkende in woord en daad. Kwam er toch maar onder ons een laaiende geestdrift om met de middelen die ons nog ten dienste staan te werken aan de bekendmaking van de blijde boodschap.

Wanneer het tweede Vaticaanse Concilie in opdracht van de nieuwe paus zal worden voortgezet, zal over de zaak van Schrift en

Traditie verder worden gehandeld. Er schijnen gedurende de eerste zittingsperiode twee stromingen merkbaar te zijn geworden op het concilie: een van mensen als Ottaviani, die stijf en strak het gezag van de traditie hebben willen handhaven, en één van mensen als Bea, die uit zijn op „hereniging” met de niet-rooms-katholieke christenen, en daarom de zaak wat milder willen voorstellen of aanpakken.

Volgens — inmiddels officieel tegengesproken — geruchten in evangelische kringen in Italië is er een nieuw schema over de bronnen van de openbaring tot stand gekomen in een gemengde commissie, bestaande uit leden van de theologische commissie-Ottaviani en van het eenheids-secretariaat-Bea. Tegen het eerder uitgebrachte schema bestond het bezwaar, dat de scheiding met de protestanten werd geaccentueerd. De nieuwe formule zou nu luiden: Sola Scriptura in ore ecclesiae, d.i.: alleen de Schrift, in de mond van de kerk. Zoals gezegd is dit gerucht inmiddels gedementueerd, althans wat de termen betreft, en wel door dr Thyssen, consultant van het eenheids-secretariaat. Ik vermeld het toch (in navolging van „De Protestant”), omdat een dergelijke formule volledig-rooms zou zijn en toch een beetje protestants klinken door het „sola Scriptura” — alleen de Schrift.

Voor ons zou een zodanige voorstelling, hoe dan ook geformuleerd, onaanvaardbaar zijn. Sommigen achten heel het r.k. dogma in de Schrift aanwezig; dat betekent dus dat al de roomse dwalingen uit de Schrift afgeleid heten te zijn, in de Schrift tenminste-impliciet aanwezig. Men moet de bul over de tenhemelopneming van Maria maar lezen om een voorbeeld hiervan te vinden.

Op zichzelf zou een formule als waarvan in het gerucht sprake was, juist kunnen zijn, want de Schrift wordt inderdaad door de kerk gesproken en is door kerkmensen geschreven — zij het onder leiding van Gods Geest. Maar wij hebben met een historische werkelijkheid te maken en wel deze, dat „de kerk”, d.w.z. de r.k. kerk, die zich als woordvoerster van de Schrift zou aanprijzen, metterdaad grove dwalingen verkondigt.*)

Waardoor zijn de reformators met de kerkelijke functionarissen in botsing gekomen? Doordat Luther, Calvijn e.a. **constateerden**: deze mensen dwalen! Zo drong het inzicht zich aan hen op, dat de gemeente recht en plicht heeft, de kerkelijke leidlieden te laten praten wanneer deze van de Schrift afwijken.

Gemeenschappelijke Bijbelverspreiding met rooms-katholieken zou ik ontraden, ondanks mijn bewondering voor hun nieuwste verta-

lingen. Zolang de zaak van het Schriftgezag principieel niet goed ligt, en zolang deze voortreffelijke vertalingen propaganda maken voor de r.k. leer, zolang kunnen wij ze niet zonder voorbehoud aanprijzen.

Wel meen ik, dat we voor veel vooruitgang inzake de vertaling van de Bijbel, ook in r.k. kringen, dankbaar mogen zijn. Wie weet, wordt de Bijbel nu meer en meer gelezen.

En wat ons betreft, God moge ons genadig zijn, zodat onder ons het gezag van het Woord moge blijven bestaan en steeds meer erkend worden; zodat het Woord krachtig moge werken onder ons, door Zijn Geest, onder andere blijkens ons „deelhebben aan de prediking van het evangelie”, en dat het mede hierdoor ook elders moge veldwinnen overeenkomstig het dagelijks gebed tot „onze Vader in de hemelen”.

De kerk heeft het Woord van God ontvangen. Dat Woord alleen heeft gezag, want uit onszelf komt niets goeds voort. Zij mag niet gaan „rusten” op dat Woord, zoals de joden op de wet van Mozes, Rom. 2 : 17; zij mag niet gaan heersen over dat Woord alsof het iets eighans van ons of van de kerk is. Zij mag het ook niet voor zichzelf houden, want God wil dat alle mensen zalig worden, door zijn genade.

„Uit genade zijt gij zalig geworden”: dat zegt ons, hoe wij over de verhouding van kerk en bijbel hebben te denken en te spreken.

Rotterdam.

J. van der Beek

*) M. F. Dekkers: Rooms-Katholieke Godsdienstleer, dl I, 's-Hertogenbosch 1952, 45e druk, p. 76, schrijft: „De Prot. Dr. Wünscher bekent ridderlijk: „De Overlevering en de H. Schrift waren bij de eerste Christenen verenigd in gebruik, om uit beide de Christelijke leer af te leiden en te bewijzen. Wanneer men daarbij verder op de verhouding van beide punten van belijdenis ziet, is het onloochenbaar, dat de Overlevering een niet geringen invloed op het gebruik der H. Schrift had. Men beriep zich ten eerste op de Overlevering, om den echten apostolischen oorsprong der geschriften van het Nieuwe Testament te bewijzen. Vervolgens hield men de Overlevering voor bruikbaar en noodzakelijk, om de juiste verklaring der H. Schrift te vinden, en om zich voor de verkeerde uitlegging, welke de ketters zich veroorloofden, te hoeden.” (Handb. d. Christ. Dogmengesch. 1, 6.)”

Voor wat de waarheid der H. Schrift betreft, houden wij het bij wat in art. 5 NGB staat, daar dat naar de Schrift is (Dt. 13 en 18). Overigens mag het de heer Dekkers niet ontgaan dat wij ook tegen de inhoud van al die r.k. overleveringen (tegen de z.g. „passieve overlevering” dus) bezwaar hebben. Paulus geloofde niet in Maria's tenhemelopneming enz. enz.

Kerkelijke situatie-tekening

Ten aanzien van de schorsing van Ds. A. van der Ziel en van Ds. J. van der Schaft kan men tenminste drieërlei standpunt innemen.

In de eerste plaats zijn er verschillende vrijgemaakt Gereformeerden die het met de woorden en daden van Ds. Van der Ziel en Van der Schaft grotendeels eens zijn. Tot hen reken ik bijvoorbeeld de medewerkers aan Contact, de ondertekenaars van de Open brief 1944-1961 en allen die samenspreking met andere kerken van gereformeerde belijdenis mogelijk, nuttig of nodig achten.

In de tweede plaats zijn er ook verschillende vrijgemaakt Gereformeerden die de woorden en daden van Ds. Van der Ziel en Ds. Van der Schaft zondig achten, zodat deze predikanten schorsenswaardig zouden zijn.

In de derde plaats zijn er vele vrijgemaakt Gereformeerden die de woorden en daden van deze twee predikanten, ook al nemen ze die niet voor hun rekening en zijn ze het daarmee niet eens, toch niet zondig achten, maar te dragen, tolerabel.

Versluierd worden deze standpunten als men van uit standpunt 1 en 3 alle aandacht aan de kerkrechtelijke vragen geeft of vanuit standpunt 2 meent dat deze zaken zich binnenkamers kunnen blijven afspelen.

Enkele predikanten en ouderlingen die het tweede standpunt als hun overtuiging uitdragen hebben inmiddels publieke daden gesteld. Zowel Ds. J. van der Schaft als Ds. A. van der Ziel werd geschorst. Pogingen tot verzoening mochten niet baten, evenmin het

oordeel van een genabuurd kerk of dat van de classis.

Met deze beide daden ontstaat een ernstige crisis in de vrijgemaakt Gereformeerde kerken. Want thans is uitgesproken dat de woorden en daden van Ds. J. van der Schaft en Ds. A. van der Ziel behoren tot de zonden en grove feiten, die hen voor de wereld eerloos maken, en die bij een gewoon lid der Kerk hem der afsnijding waardig maken. Daarmee zijn al die vrijgemaakt-gereformeerden, die het grotendeels met deze twee predikanten eens zijn, in de ban gedaan. Zij zijn der afsnijding waardig. Hen moet verkondigd worden dat ze geen deel in Gods Koninkrijk hebben.

Een vergelijking met 1944 dringt zich op. Beide predikanten werden toen en nu geschorst, Ds. Van der Ziel zelfs toen en nu in dezelfde vergaderzaal.

In 1944 maakte ik mij vrij omdat op verschillende plaatsen in ons bezette land dienaars des Woords en ouderlingen werden geschorst, velen naar de regel van artikel 80 der D.K.O., zonder dat ze werkelijk aan de daarin genoemde grove zonden schuldig waren en ik in vele gevallen met hun zogenaamde zondige woorden en daden instemde. Door die schorsingen spraken de kerken die deze schorsingen erkenden immers tevens uit dat ik ook zelf als „een gemeen lidmaat der kerk der afsnijding waardig” zou zijn. Een woordbediening die deze pretentie voerde, heb ik toen niet als wettig kunnen aanvaarden.

Thans is de situatie vergelijkbaar. In de genoemde schorsingen klinkt het vermaan dat ik ook zelf als „een gemeen lidmaat der kerk der afsnijding waardig” zou zijn. En opnieuw ben ik er van overtuigd dat dit valse profetie is. Ds. J. van der Schaft, Ds. A. van der Ziel en al die anderen die onder hetzelfde oordeel vallen zijn ervan overtuigd dat ze geen grove zonden hebben bedreven, dat ze niet der afsnijding waardig zijn, integendeel dat ze met lichaam en ziel, in leven en sterven, in schorsen en afzetten, het eigendom zijn van onze Heer Jezus Christus, en dat geen kerkeraad, classis of synode hen uit de hand van deze barmhartige Herder der schapen en Koning der Kerk zal kunnen rukken.

Behalve overeenkomst is er echter ook een opmerkelijk verschil met 1944. Met de sanctionering van de schorsingen door de genabuurd kerken, de classes en andere kerken gaat het anders dan in 1944. Ds. J. van der Schaft werd door de kerk van Oenkerk niet geschorst. Hij werd dus geschorst maar tegelijk bleef hij wettig predikant. Na zijn schorsing heb ik hem nog als wettig dienaar des Woords in Amstelveen horen preken. Ds. A. van der Ziel is slechts geschorst door de kerkeraad van Groningen Zuid. Een aantal ouderlingen en de genabuurd Groninger kerkeraad, die de stukken evengoed kennen als de schorsers, bleken van oordeel dat Ds. A. v. d. Ziel niet schorsenswaardig was. Reeds sprak een kerk uit deze schorsing niet te erkennen. Gevolg is dat ook deze schorsing een omstreden zaak is, niet gebaseerd op een voor ieder duidelijk woord van God maar op het beginsel der Franse Revolutie: de helft plus één der aanwezigen besliste over waar en vals.

Door dit verschil met 1944 zal niet direct een grote scheur ontstaan als in 1944. Veel-er wacht een lijdensweg voor de betrokken predikanten, kerkeraadsliden en gemeenteleden, alsmede een ziekteproces voor heel ons kerkelijk leven. Een oplossing is er alleen wanneer erkend wordt dat de sleutels van Gods Koninkrijk opnieuw niet overeenkomstig Gods Woord werden bediend.

Komt de erkenning niet dat deze schorsingen onjuist zijn geweest, dan zullen de kerken langzamerhand moeten gaan kiezen. Een deel zal beide predikanten als wettig blijven erkennen. Andere kerken zullen deze schorsingen voor hun rekening nemen en tot verdere maatregelen moeten overgaan.

In dat stadium zouden, logisch doordenkende, samensprekingen gehouden kunnen worden met de kerken van gereformeerde belijdenis die de schorsingen van 1944 nog steeds voor hun rekening nemen. Immers, een deel van onze kerken heeft dan erkend dat dergelijke samensprekingen niet zondig zijn en het andere deel van onze kerken zal dan zelf schorsende kerk zijn geworden en daarmee volgens eigen maatstaf: valse kerk.

In 1944 toen de Gereformeerde Kerken zelf trouwe Christenen gingen schorsen werd de mogelijkheid geschapen tot contacten met de Nederlands Hervormde Kerk. Door die schorsingen stelde men zich immers op één lijn met de Hervormde Kerk, die nog nimmer de maatregelen tegen de afgescheidenen als zondig erkende. In 1963 nu de vrijgemaakt Gereformeerde kerken zelf trouwe Christenen gaan schorsen wordt de mogelijkheid geschapen tot contacten met de andere Gereformeerde Kerken en ook met de Nederlands Hervormde Kerk. Het grote argument, eerst de schorsingen wegdoen, is immers door eigen daden een ondeugdelijk argument geworden. Ziedaar de historische consequentie en de paradox van de zonde in de kerk!

J. Stellingwerff

Betaling ABONNEMENTSGELDEN

Op 1 oktober begint het 2e halfjaar van de 7e jaargang. We verzoeken onze abonné's die per halfjaar betalen, f 5,- te willen overmaken op onze postrekening 233117, van Drukkerij Steenbergen te Zeist, met bijvermelding voor „Opbouw”.

De administratie.

Doorgaande vernieuwing

Het is in onze tijd gebruikelijk om God te danken voor de vrijheid die wij, vooral in ons Nederland, hebben om Hem te dienen en men is dan geneigd om met dankbaarheid te gewagen van alle voorrechten die wij thans genieten; vrijheid van woord en pers, vrijheid van vergadering, beschermd door een overheid die de orde en rust handhaaft. Inderdaad zijn dit grote voorrechten, waarvoor wij dankbaar mogen en moeten zijn. Wat zijn wij bevoorrecht boven de eerste Christengemeenten bijvoorbeeld in Rome, die aan de wreedste vervolgingen bloot stonden of boven de gelovigen in de jaren van de Reformatie die bedreigd werden door foltering en brandstapels.

Zulke dingen zijn in ons land tegenwoordig niet meer mogelijk. God geeft ons het grote voorrecht, dat we in rust en vrede mogen leven en onze kerkdiensten ongestoord kunnen houden. En dat is zo over een groot deel van de wereld. Ja, er zijn landen waar ook nu de kerk wordt vervolgd, maar elk weldenkend mens constateert dat vol afschuw. Zoiets kan in een echt democratisch land niet meer voorkomen. De rechten van de mens zijn immers veilig gesteld.

Het is niet zo moeilijk om in deze tijd Christen te zijn. Niemand bedreigt ons, we kunnen vrij en veilig zaken doen en onze positie is niet in gevaar.

Als we het zo bezien dan leeft de kerk nu rustig en onbedreigd. Maar is dat zo? Is hier niet sprake van een valse gerustheid?

Is het niet zo, dat de kerk, mede door die valse gerustheid, juist door het grootste gevaar bedreigd wordt?

Is het niet zo, dat het Christendom meer dan ooit in gevaar is, en bedreigd wordt door krachten die duivelser zijn dan die van de Romeinse Keizers of de Spaanse Inquisitie?

De krachten die in deze eeuw werken zijn dikwijls niet bruut en gebruiken geen geweld, maar zijn daarom des te gevaarlijker. De krachten van deze wereld zijn gericht op de vernietiging van de kerk en daarbij worden de meest verleidelijke middelen gebruikt. In naam van de waarheid wordt de waarheid tot leugen gemaakt.

Ik las een dezer dagen een artikel van A. J. Cronin. Er stond boven „Quo Vadis”. Hij schreef: „In deze dagen werd een wereldstrijd gevoerd om de geest, het hart en de ziel van miljoenen jonge mensen, een strijd om leven en dood tussen de krachten van het kwaad en die van het goede. De vijand maakte gebruik van alle propagandamiddelen, kuiperijen en bedrog, was er op uit om in de huidige generatie en alle komende generaties het begrip zelf van de Goddelijke afkomst van de mens voor altijd te vernietigen”.

Ik laat nu deze woorden voor wat ze zijn en ga niet in op de geestelijke achtergronden waar deze schrijver van uit gaat, maar wat hij duidelijk ziet en stelt is dat onze jeugd bedreigd wordt. En in onze jeugd wordt de kerk bedreigd met de meest duivelse krachten die de Vader der leugenen in werking kan brengen.

Zeg niet dat onze Gereformeerde jeugd hier wel veilig voor is, want dat is niet zo.

Onze jeugd leeft niet meer zo beschut en geïsoleerd zoals wij vroeger. Als er toen eens een tipje van de sluier werd opgelicht en wij zagen of hoorden op een onbewaakt moment wat er in de wereld te koop was, dan schrokken we want het was voor ons zo absurd en in strijd met wat wij in ons beschermde leven gewend waren, dat we het onmiddellijk herkend als werelds en zondig.

Maar zo is het nu niet meer, en zo is het ook niet meer mogelijk. Er is haast geen huis meer waar de wereld niet binnendringt door middel van radio en televisie en de contacten met de wereld zijn er op alle momenten van ons leven. Schijnbaar onschuldig, plezierig, verleidelijk maar van een dodelijk gevaar.

Aan de verschrikkingen van de zonde raken we gewend door de pers, die de zedeschandalen breed uitspint en de gruwelijkste gangsterspraktijken tot in de finesses beschrijft. Er is haast geen tijdschrift meer, dat niet in meerdere of mindere mate zijn sex-reportage geeft.

En al deze dingen onder het mom van objectieve berichtgeving of voorlichting.

Ook onze jeugd is daar gevoelig voor en het percentage van onze jongelui, dat met begeerige blikken kijkt naar al het schone dat de wereld biedt, is heus niet gering.

Veel van onze jongens zingen de Amerikaanse tophits beter dan onze Christelijke liederen, onze psalmen. Velen van hen vervelen zich in de kerk. Het is in de wereld zoveel vrolijker en zoveel begeerlijker.

En wat biedt de kerk voor bescherming? Wat stellen wij daartegenover?

Nee, ik bedoel niet, zoals zo vaak is betoogd, dat wij tegenover de balzaal van de wereld kerkelijke instuifavonden organiseren waar onze jongens en meisjes ook kunnen dansen. Dit is waardeloos.

Ik bedoel alleen dit, welke wapens geven wij onze jeugd mee in deze strijd op leven en dood. Wat wij ze geven zijn stompe wapens, verouderde wapens waarmee zij niet weten om te gaan, omdat ze niet passen in de handen van deze tijd.

Onze jongelui hebben nu eenmaal een ander levensritme dan de ouderen onder ons en zij spreken nu eenmaal een andere taal.

Heus, ze verstaan de taal van Opa niet meer. Gelukkig is er een nieuwe Bijbelvertaling, alhoewel die hier en daar ook nog naar de kamferkist ruikt.

Maar hoe is het met onze belijdenisgeschriften? Neen, wees maar niet bang, dat ik een aanval zal doen op onze belijdenis, maar wel heb ik kritiek op de belijdenisgeschriften die geschreven zijn in een „dode taal”, althans voor de jeugd.

Al vaker heb ik betoogd, dat alleen die echte Christen vooruitstrevend en werkelijk progressief kan zijn en moet zijn, maar als we onze belijdenis-geschriften lezen en vooral ook onze psalmen dan rijzen de haren ten berge, dan ril ik van zoveel conservatisme.

Nu nog staan ze geschreven in een taal van een paar honderd jaar terug.

Een goede predikant zal op catechisatie wel in goed hollands van de twintigste eeuw zijn lessen geven, maar de jongelui moeten toch maar de vragen en antwoorden leren in een taal die ze beslist niet begrijpen.

Hoeveel dominees zijn er trouwens die nog in die taal preken.

Wat is dat eigenlijk „De wet des geestes des levens”?

Wat moet ik met „het lichaam dezes doods? Dat hoor ik toch op de kansel.

Wat is dat: „Dat ik in alle droefenis en vervolging met opgerichten hoofde even dezelfde die zich tevoren om mijnen 't wille voor Gods gericht gesteld en al den vloek van mij weggenomen heeft, tot een Rechter uit den hemel verwachtte, die al zijne vijanden in de eeuwige verdoemenis werpen zal? Ik ben de zin al lang kwijt, terwijl ik toch die taal van mijn jeugd af gehoord heb.

Veel erger is het nog met de „Dordtse leerregels”.

Neem mij niet kwalijk dat ik de „ch” vergeet.

Ja, ik geloof wel wat de kerk leert over „verdienste” en „genade”, maar ik geloof de Dordtse leerregels niet, om de eenvoudige reden, dat ik ze niet versta.

Ja, deze leerregels zijn voor mij wel vertaalbaar maar hoe kunnen we verwachten, dat deze in voor ons zo moeizame taal geschreven zinnen onze jeugd nog zullen aanspreken, laat staan hen met enthousiasme en blijdschap zullen vervullen. Belijden en geloven kan toch niet bestaan zonder enthousiasme en liefde.

In plaats daarvan vinden ze het alleen maar taai en vervelend.

Dat zijn onze „formulieren van enigheid”, de belijdenis van onze kerken. Daarin spreken we uit, en dat geldt ook voor onze jeugd, wat het fundament is van ons leven en wat de eigenlijke zin is van onze blijdschap. Daarin spreken we uit onze grote liefde voor onze Koning, daarin vatten we samen de onmetelijke rijkdom die God ons geeft in zijn Woord.

Dat wordt althans verondersteld.

Ja, het staat er allemaal in maar het heeft

toch pas zijn grote waarde voor ons persoonlijk als we het uit de grond van ons hart mee uitspreken, mee uitjubelen en danken. En dat is mij helaas onmogelijk als ik die oude geschriften lees, want zo jubel ik niet en zo dank ik niet. Die honderden jaren oude vorm, dikwijls met een schijnbaar rationele bewijsvoering, dooft alle enthousiasme en irriteert. Wat is het soms duidelijk merkbaar, dat de opstellers leefden in de tijd van de Renaissance en het Humanisme.

Weet U hoe het moet zijn?

Als onze jongemannen eens een gedeelte van de belijdenis lezen, dan moeten ze hun dankbaarheid uitzingen in blijde psalmen in de kerk, maar ook thuis. Maar ze lezen de belijdenis niet eens.

Psalmen zingen doen ze trouwens ook maar zelden in vele gezinnen.

Met de psalmen is het ook al hetzelfde.

Meer dan driehonderd jaar oud zijn ze. Ik bedoel dus de berijmde psalmen.

Gelukkig zijn er heel mooie berijmingen. Juweeltjes zoals psalm 141 vers 2. Maar vergeet daarbij niet, dat ikzelf ook nog wat ouderwets ben.

't Is al vrij lang geleden dat ik „tiener” was.

Maar toch zijn er psalmberijmingen die nog steeds aanspreken. Dat zijn de eenvoudige berijmingen.

De meesten, ja heus, de meesten zijn evenwel zo onecht voor ons, zo verwrongen en dikwijls zo dwaas van rijm dat ze soms onze lachlust opwekken.

Dan vraag je je soms af hoe ze zo'n mooi vers uit de Bijbel zo dwaas hebben kunnen berijmen.

Ik behoef geen voorbeeld te noemen; ieder kan ze vinden overal.

Eén voorbeeld dan. Ik sla mijn psalmenboek open, zo maar willekeurig. Psalm 140 en ik lees vers 10.

„Schud, daar zij dus mijn roem verkorten,
Schud vuur'ge kolen op hen uit;
Laat hen in 't vuur, in kuilen storten;
Geef hen aan 't nare graf ten buit.”

Ja, het staat er deze stuntelige verwrongen rijmelarij en dat zijn dan de liederen, die we onze jonge mensen geven, die wij ze meegeven ook als wapens in de gruwelijke strijd van deze eeuw. Wie met zulke wapens komt wordt uitgelachen en terecht.

En nog steeds is er geen nieuwe berijming.

Een vraag. Is een berijming wel nodig, wel gewenst? Wij kunnen ook onberijmd zingen.

Hasper is van de kaart, maar ach, die komt toch ook al weer te laat. 't Duurt te lang. De vaart waarin wij leven vraagt steeds weer vernieuwing.

Ja, zult U zeggen, maar dat is nu eenmaal niet bij te houden. De wereld houdt het anders heus wel bij, die zorgt wel dat ze niet met oudbakken kost komt.

Maar wij stuntelen maar door.

Commissoriaal werk van jaren, toetsen en beproeven op dogmatische addertjes tot in het oneindige, terwijl we wel dogmatische onzin in de oude berijming voor 't vaderland weg zingen.

En onze jonge mensen laten we in de kou staan.

Is het een wonder dat hun belangstelling verflauwt.

Ze snappen er immers niets meer van, of liever, het zegt hun immers niets meer. Een gezellig avondje dansen met vrienden is toch veel leuker en een voetbalwedstrijd is toch veel spannender.

Zo moest het niet zijn; zo is het door onze schuld. Neem ze mee in Uw eigen vreugde van Christen zijn. Boei ze (hoe boeiend is de heilsgeschiedenis) bindt ze (hoe adembemend is de grootheid van onze Koning).

Geef ze liefde en vervul ze met ijver en toewijding.

Geef ze preken, waar ze blij en gelukkig door worden.

Geef ze een belijdenis, waar ze enthousiast voor kunnen zijn.

Geef ze psalmen, die ze spontaan uitjubelen kunnen in hun eigen taal, maar laat ze toch geen „haar'ge schedels vellen” of „verbazend voortgebracht” worden om van „adderspog” nog maar niet te spreken.

Ik kan niet belijden of psalmen zingen in

een vreemde taal die ik niet versta. Alleen in mijn eigen levende taal is mijn belijden levend.

Als we te sloom, te laks en te traag zijn om telkens weer opnieuw de wapens te scherpen voor de strijd van vandaag hoe kunnen wij dan heilig vuur meedelen, enthousiasme overbrengen op de jeugd van de kerk van vandaag.

De belijdenisgeschriften zijn waardevolle historische documenten en een dogmatisch betoog kan heel belangrijk zijn, maar onze geloofsbelijdenis van vandaag moet ook vandaag boeiend en verstaanbaar zijn, zodat je er blij van wordt en zo dat je er de strijd mee in durft.

Het ware geloof is een zeker weten, dat ons eindeloos gelukkig maakt. Daarin kunnen we zingen:

Want deze God is onze God
Hij is ons deel, ons zalig lot
Door tijd noch eeuwigheid te scheiden
Ter dood toe zal hij ons geleiden.

Dit is ook een psalm.

En als we dan in ons geluk heel stil zijn dan zingen we zachtjes:

Mijn beê met opgeheven handen
Klimm' voor Uw heilig aangezicht,
als reukwerk voor U toegericht,
als offers die des avonds branden.

Nee, hier heb ik geen behoefte aan een nieuwe vorm, maar dit behoort tot de uitzonderingen.

Eindeloos wordt er gestreden, geruzied, geschorst.

Maar waar de taak van de kerk werkelijk ligt dat weten we niet meer en onze jeugd raken we kwijt.

Zou het niet nuttiger zijn en ook vromer, wanneer we al die energie, die nu verspild wordt in een heilloze broedertwist, zouden richten op een „doorgaande vernieuwing”, waardoor de naam van onze Heer geëerd wordt en niet onteerd, zoals nu, waardoor de kerk van Christus gebouwd wordt en niet afgebroken, zoals nu, waardoor de jeugd wordt geboeid en gebonden en niet afgestoten, zoals nu dikwijls het geval is.

En laten we dat doen in broederlijke eensgezindheid, want zo wordt Zijn naam geheiligd, zo komt Zijn koninkrijk, zo geschiedt Zijn wil.

Groningen

P. van Loo

de woorden die het accent bij voorkeur leggen op wat weggelaten is. Gemakkelijk laat de symboliek in dit soort werk zich gelden:

hoger en hoger
stijgt een leeuwerik
zingend in de voorjaarslucht

zwijgend keert hij naar de aarde

Deze aarde, hoe mooi vaak ook, is niet om over te zingen. Wreed is het leven, maar de humanist maakt er geen misbaar over. Vasalis zegt in haar gedicht „De oude mannen”, dat „men om het bestaan niet wenen moet”. Ook Hussems leeuwerik vliegt **zwijgend** terug. De mensen bederven volgens de dichter de aarde. Hij vergelijkt ze met wolken: „waar zij komen betreft de lucht”. Zijn vers over de atoombom liegt er ook niet om. Geen humanisme dus van de oude soort. . . . Het kernwoord van deze poëzie is „tragiek” — hoewel het nergens voorkomt! Hoe zou dit laatste bij de man van het understatement ook mogelijk zijn? Soms is er echter reden voor hoop en vertrouwen:

de weg is veilig
voor een regenboog
het licht verspringt
van violet op groen

Een milde humor fonkelt daarom op in dit werk („elfstedentocht”). Het leven kan, ondanks huivering, worden aanvaard:

van ver en van dichtbij
kondigen hanen
de nieuwe dag aan
huiver van
de schaduwloze stad
besluit mij

ik loop de morgen tegemoet

Enkele verzen in dit bundeltje zouden gemist kunnen worden. Als geheel staat het echter op een hoog peil. Ongetwijfeld zullen er zijn, die drie regels op een blad zij wat weinig vinden voor hun rijksdaalder. Welnu, wie liever rookt, moet er beslist sigaretten voor kopen.

Amsterdam.

Luitzen Visser

Tragiek als ondertoon

Hoewel als schilder stellig het belangrijkste, bezit Willem Hussem een dichterschap dat zeer de moeite waard is. Dit blijkt duidelijk uit de bundel „Lente in de herfst”, die hij onlangs bij De Bezige Bij liet verschijnen. Bewust beweegt hij zich binnen tamelijk enge kaders en laat zich niet tot hoge sprongen verleiden. Werk van grootse allure moet men dan ook niet van hem verwachten. Zijn zelfbeperking is echter sympathiek en binnen deze begrenzing bereikt hij soms sublieme resultaten.

Als schilder, die mij soms doet denken aan Paul Klee, werkt Hussem sinds de jongste oorlog geheel abstract. Nu eens zijn de kleuren, dan weer de tekens van primaire betekenis. Altijd echter getuigen zijn doeken van een kunstenaarschap, dat ernstig en weloverwogen te werk gaat. Wij hebben hier te doen met iets geheel anders dan de actionpainting van b.v. Appel. Ook in zijn schilderijen vermijdt Hussem het buitenissige en elke concessie aan de sensatiezucht. Zo opent hij voor ons zijn wereld — waar echter het intellect zonder geleide geen toegang heeft. Ik zou er op willen wijzen, dat we hier geconfronteerd worden met positieve kunst. Al te snel vereenzelvig men in onze kringen het abstracte met afbraak en degeneratie. Misschien omdat men, verankerd in het classicisme, er geen raad mee weet?

Het is merkwaardig, dat Hussem in zijn poëzie voor de verstandsmens wél te volgen is. Rationeel zal men niet op oneffenheden stuiten en de grammatica wordt geen geweld aangedaan. Hoogstens kan men zich ergeren aan de afwezigheid van hoofdletters en interpunctie. Dit laatste is echter geen capitulatie voor een modegril, maar weldoordacht en volkomen functioneel. De afwezigheid van titels loopt parallel met Hussems gewoonte zijn schilderijen naamloos te laten. Zijn vrije vers heeft, evenmin als zijn taalgebruik, verwantschap met de experimentelen. Eerder doet het denken aan de vorm, die na de eerste wereldoorlog enige tijd modern was. Gezien de leeftijd van de dichter (hij is nu 63 jaar) is dit begrijpelijk. Waar zijn gedichten slechts enkele regels lang zijn, roepen ze de naam op van Max Croiset, de toneelspeler die ook verzen schrijft. Dikwijls is Hussem pas op volle kracht in de korte, poëtische notitie. Zonder moeite erkennen wij deze als volwaardig vers. Wij zien in, dat verdere uitwerking slechts een vertroebelend effect zou hebben:

de populieren sidderen
tegen de avondhemel
de stilte gaat voorbij

Hussums poëzie moet, evenals zijn schilderwerk, langzaam worden genoten. Het kleinste vers neemt dikwijls, in kwalitatieve zin, kosmische vormen aan. Zijn voornaamste inspira-

tiebron is de natuur. De kuststreek, zoals hij die bij zijn woonplaats Den Haag aantreft, geeft hem zijn mooiste verzen in. — En dit laatste nu is opzettelijk verkeerd gezegd! Hoe vaak immers noemt men (met de bijklank van een diskwalificatie) dit soort werk impressionistisch. Deze benaming is te passief om Hussems poëzie juist te waarderen. Geen indrukken, maar zeer persoonlijke observaties zijn hier in het geding:

de wolken aan de hemel
beveugelen de zon

een albatros van licht zweeft boven zee

De werkwijze van deze dichter doet soms denken aan chinese kunst. Enkele geraffineer-

Heldere heidenen te paard

„Wat bleef er in de leegte nog bewaard?
Vroeg winterlicht; het knappen
van de haard:
Binnen - een tafel, een retort,
een kruisbeeld;
buiten - heldere heidenen te paard”.

In dit kleine gedichtje herdacht A. Roland Holst in 1953 zijn overleden vriend en kunstbroeder Martinus Nijhoff. We zullen, in breder verband, nog wel eens beide behandelen, ditmaal gaat het slechts om een bladvullinkje. A. Roland Holst, dit jaar 75 jaar geworden, kan met recht gelden als de grootste levende dichter van Nederland. Hij was ook de man die het verzetsmonument op de Dam voorzag van een dichterlijke wartaal, ontleend aan keltische mythologie. Maar in dit kleine herdenkingskwartijn zien wij hem zich bezighouden met onze westerse cultuur, zoals die aan het worden en verworden is. De grote geesten zijn verontrust over het verdwijnen van het christendom, ook al zal er wel een vorm van geloof overblijven.

Met zulk een geloof houdt de dichter zich ook in bovenstaande bezig. Hij begint met het constateren van een leegte en gaat dan een balans opmaken van de resten. Er is vroeg winterlicht. De winter is vroeg ingevallen, in het land, in de wereld, in de cultuur. De tijd heeft bijna zijn tijd gehad. Binnen knapt de haard. Geen zonnevuur verwarmt meer de mensen, zij warmen zich aan het vuur dat zij ontstaken aan het dorre hout. De levensboom is al dood. Ook de resterende tafel is van dood hout. Je kunt er aan werken en eten, meer niet. Er is ook geen menselijk gezelschap, want de men-

sen zijn liefhebbers van zichzelf en op zichzelf aangewezen. En dan staat er een retort, werktuig uit en symbool van de chemie, die de geheimen van de stoffelijke wereld doorvorst, om daarin de raadselen van het heelal te ontdekken. Ja, en een kruisbeeld is er ook nog. Al weer van dood hout, met een dode Heer eraan. Die zal niets doen, misschien een zeker medelijden wekken vanwege het vergeefs geachte offer van de marteldood. Die Heer doet niets meer. Want we moeten niet alleen letten op wat er nog is, maar evenzeer op wat er ontbreekt. Ach, we weten het al, het Woord ligt nergens opengeslagen. Alleen de dichter spreekt zijn eigen orakelwoorden en hij ziet de toekomst somber in. Hij wendt de blik naar buiten. Daar rijden ze, heldere heidenen te paard. Stoere en ferme mensen die het christelijk geloof hebben afgezworen en het verachten. Zij zijn heidenen met een heldere kop en een niet door gewetensangst bezwaarde ziel. En zij rijden om zich te ontspannen en om te overwinnen. Zij hebben lak aan de paarden uit de Apocalyps. Zij zien niet de ruiter op het witte paard, die rijdt opdat Hij overwinne. De dichter ziet hem ook niet, want er was voor het Woord geen plaats bereid. Is hij jaloers op die heldere heidenen? Vreest hij hun helder intellect, hun brute macht, hun ongebroken trots? Zelf deelt hij zich niet bij hen in, maar hij heeft, als zij, het aardse leven zonder uitzicht op fundamentele levensvernieuwing, verheerlijkt.

De zon is al onder in Europa en de lampen doven.

Het christendom wordt afgelost door heidendom.

De grote geesten huiveren. En wij?

Rotterdam

P. A. Hekstra

PERSSCHOUW

Strijd over Colijn

Nog steeds woedt er een strijd over Colijn, over zijn persoon, intenties, politiek. In brede kringen leeft een felle aversie, men kan wel zeggen: **haat**, tegen wat Colijn als minister deed, vooral wat betreft diens sociaal-economisch beleid. Colijn is voor velen de verpersoonlijking van keiharde, meedogenloze, kapitalistische politiek.

Onlangs kruisten Buskes en Herman Ridderbos de degens over de opvolger van Kuiper als leider van de antirevolutionaire partij. Het punt waarom het daarbij ging was in eerste instantie niet Colijns economische politiek als zodanig, maar vooral diens houding en intenties daarbij. Buskes poneerde namelijk de stelling dat Colijn, wat betreft de sociaal-economische politiek, wel anders had kunnen handelen maar dat hij als doorgefourneerde kapitalist niet anders had **willen** handelen. Omdat hij „kapitalist” was greep Colijn niet in in de ontzettende nood van de werkloosheid welke er in de crisisjaren van voor de oorlog heerste. En Buskes betoogde daarbij dat vanwege deze diepere achtergrond van Colijn's politiek deze velen van God en zijn dienst had vervreemd: Om het belang van deze zaak geven we hier door wat Prof. Ridderbos in zijn tweede instantie tegen Buskes opmerkte.

Prof. Ridderbos schreef het volgende:

De artikelen die dr. Buskes in tweede instantie geschreven heeft, verschillen voor mijn besef in zoverre van het eerste dat het felle en gepassioneerde spreken over de persoon van Colijn thans ontbreekt en dat Colijn thans geheel en al een vertegenwoordiger, een symbol is geworden van een inzicht, een stelsel, waartegen dr. Buskes al zijn bezwaren herhaalt en handhaaft, maar waarvan hij thans tevens erkent, dat Colijn daarmee zeer stellig het belang van het hele volk meende te dienen. Dr. Buskes schrijft thans:

Ik meen..., dat Colijn zozeer gebonden was aan zijn sociaal-economische inzichten, die de inzichten van de ondernemer en de grootkapitalist waren, dat het antirevolutionair zijn van Colijn daardoor in menig opzicht naar achteren werd gedrongen.

Vanwege die sociaal-economische inzichten was Colijn in de dertiger jaren onwillig, om het werkloosheidsvraagstuk op te lossen op de wijze, waarop het opgelost had kunnen en moeten worden. Hij wilde zeer stellig het belang van het hele volk bevorderen, maar de kijk, die hij op dat belang had was die van Colijn en dat was een liberaal-kapitalistische kijk.

Zonder dr. Buskes „naar mij toe te willen halen”, meen ik, dat dit toch wel een wat andere toonzetting is dan die van het eerste artikel. Toen kon men niet anders lezen dan dat Colijn niet anders wilde — hoewel hij het gekund had — omdat hij enkel de grootkapitalistische belangen veilig wilde stellen. Ik heb dr. Buskes derhalve klassestrijd-argumentatie verweten. Thans mag ik dan toch vaststellen, dat ook volgens dr. Buskes Colijn met zijn politiek het welzijn niet maar van een bepaalde klasse, maar van heel het volk op het oog had. Dat mag dan een dwaling van Colijn geweest zijn en aan de uitkomst van zijn politiek niets veranderd hebben maar men kan hem dan toch niet meer te lijf gaan met het verwijt in dr. Buskes' eerste artikel: hij kon wel anders, maar hij wilde niet! Want hoe kan men een man, van wie men erkent dat hij het belang van het hele volk op het oog had, behalve zijn (mogelijk) verkeerd inzicht, ook nog onwil verwijten? Ik geloof, dat met deze erkenning heel de beschuldiging van onwil van de tafel valt.

Blijft natuurlijk de vraag of heel deze politiek — hoezeer Colijn daarmee dan ook héél het volk trachtte te dienen — in wezen toch niet een kapitalistische klassepolitiek was, welke Colijn door zijn eigen afkomst, werkkring etc. ingegeven was. Dr. Buskes stelt dat zonder meer vast en verwijt het de antirevolutionair Colijn, dat hij zich daaraan gevangen gaf. Ik heb in mijn vorige artikel gevraagd hoe het kwam dat in die dagen anderen, die géén last hadden van zulk een kapitalistische achtergrond, het dan toch niet beter wisten. Ik noemde verscheidene Nederlandse politici, die duitse en engelse socialist, ik noemde Colijns samengaan met de engelse socialist Mac Donald te Genève, in verscheidene economische wereldconferenties. Ik vroeg of dat dan ook allemaal kapitalisten en oliemagnaten waren.

Ds. Buskes gaat daar niet of nauwelijks op in. Wel noemt hij het plan van de Arbeid van de S.D.A.P. van die dagen. Dat wilde grote bedragen besteden voor de bestrijding van de werkloosheid. Maar men wilde dit niet, omdat men vreesde, dat de uitvoering van dit plan de bronnen van de welvaart zou doen opdrogen. Men wilde, aldus dr. Buskes, de bestaande

maatschappelijke orde niet aantasten. En Colijn — zo gaat hij voort — was bij uitstek de man van de handhaving van de maatschappelijke orde, nationaal en internationaal. En op mijn gezegde in mijn vorig artikel: „ik kan wel begrijpen, dat Colijn het tenslotte ook niet wist en niet weten kon; maar dat u, dr. Buskes, het toen wel wist en dat Colijn alleen maar niet wilde heb ik altijd moeilijk te geloven gevonden” etc., antwoordt dr. Buskes thans:

Ik moet dit volslagen met prof. R. oneens zijn en hem tegenspreken. Colijn dacht, dat hij het wel wist en wel kon, maar hij kon het niet en wilde het niet vanwege — zoals ik nog eens met nadruk zeg — zijn sociaal-economische inzichten. Ik spreek dus over onmacht en onwil uit economisch wanbegrip. Ik kan er toch ook niets aan doen, dat ik dat al in de dertiger jaren geweten heb....

Nu gaat het mij niet om de sociaal-economische inzichten van dr. Buskes, thans of in de dertiger jaren. Dr. Buskes mag mijnentwege een economisch genie zijn. Het gaat mij er om of Colijns inzichten in die jaren, die thans zijn prijsgegeven, bij hem voortkwamen uit zijn kapitalistisch verleden (olie enz.). En of men in die dagen slechts socialist of S.D.A.P. er behoefde te zijn, om deze inzichten economisch te kunnen weerleggen.

Ik ben van mening, dat dr. Buskes hier zeer boud spreekt en Colijn hier schromelijk onrecht aandoet. Wat Colijn dreef, was niet een verwerpelijke klasse-motief en kwam niet voort uit zijn persoonlijke achtergrond als zakenman; was óók niet hetgeen deze of gene kapitalistische econoom leerde maar was bij mijn weten niet anders dan hetgeen in die dagen algemeen voor de hoogste economische wijsheid gold. Ik ben in die mening versterkt door twee getuigen. De eerste is een medewerker aan hetzelfde blad Tijd en Taak als waarin dr. Buskes deze dingen schrijft, mr. A. C. Verbeek, drs. in de economie. Deze merkt t.a.v. de discussie tussen dr. Buskes en mij, in het nr. van 30 maart jl., het volgende op:

Om te komen tot een oordeel over de economische en nauw daarmee samenhangende sociale politiek van Colijn in de periode 1931-1939 is het nodig te onderzoeken wat de economische wetenschap in dat tijdvak leerde ten aanzien van de economische politiek. In Nederland, Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten werd in die jaren aan de Universiteiten en Hogescholen nog de zgn. klassieke economische theorie gedoceerd. Deze theorie heeft gegolden gedurende de gehele 19de eeuw en in de twintigste praktisch tot 1945; op onderdelen is zij opportunistisch soms gewijzigd als dikwijls heftig aangevallen, maar principieel — en toen dodelijk — eerst in 1936.

De klassieke economische theorie leerde, dat — bij niet-gesloten grenzen — in elk land de economie uit eigen innerlijke aandrift voortdurend naar een evenwichtstoestand streeft. Eén der componenten van deze evenwichtstoestand is — zo werd geleerd — geen werkloosheid, behalve enige niet te vermijden seizoen-werkloosheid en zo nu en dan — als het evenwicht verstoord was — wat voorbijgaande conjunctuurs-werkloosheid; het begrip structuur-werkloosheid speelde nog geen rol. Maar — en daarop moet ik in dit verband de nadruk leggen — indien in een land de economie door enigerlei oorzaak uit haar evenwicht was geraakt, dan diende de overheid zich vooral van ingrijpen te onthouden. Overheidsingrijpen — zo werd geleerd — kon alleen maar vertragend werken op de terugkeer tot een evenwichtstoestand uit eigen innerlijke aandrift als gevolg van niet-belemmerde menselijke handelingen.

Na een verdere technische uiteenzetting waarin ook van bekende nederlandse economen als prof. mr. F. de Vries en prof. dr. J. Tinbergen gezegd wordt, dat zij in die jaren bij hun wetenschapsbeoefening op dezelfde klassieke economische theorie stonden, komt mr. A. C. Verbeek dan op Colijn terug:

Nu keer ik terug tot Colijn. Wat hij zelf op theoretisch-economisch gebied heeft gestudeerd, is mij onbekend. Maar sinds hij in 1912 directeur van de Bataafse Petroleum-Maatschappij was geworden, heeft hij én in Nederland én in Engeland, waar hij vaak vertoefde, nooit andere economische beschouwingen gehoord dan die, welke impliciet steunden op de klassieke economische theorie. Vast staat ook, dat in de dertiger jaren zijn economische raadgevers — in de eerste plaats de toenmalige president van de Nederlandse Bank, mr. Trip — van overheidsingrijpen bij een slechte economische gang van zaken minstens vertraging van een definitief herstel duchtten.

Alleen op monetair gebied was in Nederland in het tijdvak 1931-1936 de mening der economen sterk verdeeld; een minderheid was van oordeel dat Nederland, net als Engeland en de Scandinavische landen, in september 1931 had moeten devalueren, maar de meerderheid —

waartoe ook de president van de Nederlandse Bank behoorde — was de overtuiging toegedaan, dat Nederland met Frankrijk en Zwitserland de gouden standaard op het oude niveau moest handhaven. Eerst toen in september 1936 Frankrijk de gouden standaard verliet, zijn Nederland en Zwitserland gevolgd.

Al het vorenstaande dient ter belichting van de vraag, welke dr. Buskes en prof. Ridderbos verdeeld houdt.

Op de vraag, of Colijn in de dertiger jaren bewust niet heeft gewild drastisch in te grijpen ter bestrijding van de slechte economische toestand hier te lande en de daaruit voortgesproten rampen van grote en langdurige werkloosheid en verarming van boeren en tuinders, luidt mijn antwoord „Ja”. Op de onmiddellijk daaropvolgende vraag, of hem dit kan worden verweten, luidt mijn antwoord „Nee”, want zijn adviseurs hebben hem dit steeds ontraden op grond van wat zij als economische theorie hadden geleerd.

De regering deed wel iets maar eigenlijk met tegenzin, want haar maatregelen — hoe gewenst ook uit een sociaal oogpunt — zouden volgens de economische wetenschap een volledig herstel slechts vertragen, zo niet onmogelijk maken. Anders gezegd: de voorstanders van ingrijpende sociale en crisismaatregelen hadden theoretisch geen grond onder de voeten, de tegenstanders wel.

Als dit verhaal juist is — en er zijn meer deskundigen, die zo spreken (zie beneden) — komt naar mijn mening dr. Buskes' bewering, dat Colijn wegens zijn kapitalistische afkomst en instelling niet kon begrijpen, wat hij (dr. Buskes) in de dertiger jaren allang wist, in een eigenaardig licht te staan. Dr. Buskes moge dan toen al een profetische visie gehad hebben, economisch en theoretisch was er volgens de economische deskundigen in die dagen voor zulk een visie en voor de tegenstanders van Colijns crisispolitiek géén grond om op te staan. Dit klopt met mijn opmerking, dat wat Colijn niet kon de socialist, voorzover tot regeren in staat, elders ook niet konden en dat de altijd weer herhaalde bewering, dat Colijn als keiharde kapitalist eenvoudig niet wilde wat een sociaal-voelend mens ook zonder er op te studeren al wist („ik kan niet helpen, dat ik toen al wist” etc.) een beschuldiging is, die thans in de oren van de mensen, die er verstand van hebben, kant noch waakt.

Om niet op een enkel getuigenis af te gaan, veroorloof ik mij hier een gedeelte te publiceren van een brief van prof. dr. T. P. van der Kooy, hoogleraar in de economie aan de Vrije Universiteit, die mij uit eigen beweging naar aanleiding van mijn vorig artikel o.m. het volgende schreef:

Met instemming las ik uw verdediging van Colijn tegen bepaalde socialistische aantijgingen. Het is volkomen misplaatst, het economisch-politieke beleid van de Nederlandse Regering in de jaren dertig, waarvoor met name Colijn, Oud en Trip verantwoordelijk waren, te willen verklaren uit een soort van „kapitalistische mentaliteit”, die Colijn zou hebben bezeten. De politiek die de Regering destijds voerde, was een zgn. deflatie-politiek. Volgens de toenmalige stand van de economische wetenschap was een deflatiepolitiek het enige gezonde antwoord dat een Regering kon geven op een conjuncturele depressie. Vandaar dat een zelfde soort van beleid ook in andere landen werd toegepast. Uiteraard mag men de bewindslieden van die dagen er geen verwijt van maken, dat zij het heersende wetenschappelijke inzicht bij hun besluitvorming betrokken. En dat dit inzicht naderhand, met name na de Tweede Wereldoorlog, door de grote meerderheid der wetenschappelijke onderzoekers zou worden verlaten, konden zij niet voorzien. Zonder enige twijfel droegen de bewindslieden voor hun beleid de parlementaire verantwoordelijkheid. Maar de zedelijke verantwoordelijkheid lag althans voor een deel stellig ook bij de economische wetenschap van die tijd. Waren dan misschien de economen beziel van een „kapitalistische mentaliteit”? Beoefenden zij hun wetenschap op een bepaalde wijze, teneinde de „kapitalisten” ter wille te zijn ten koste van de „arbeiders”? Geen sprake van. Zij werkten met noeste ijver voort aan de wetenschappelijke erfenis van voorafgaande generaties. Zij beoefenden hun wetenschap naar beste vermogen, om de waarheid te dienen. Daarbij schoten zij in verschillende opzichten te kort, maar aan hun goede trouw kan niet worden getwijfeld. En zo was het ook met de mannen, op wier schouders de ondankbare taak kwam te rusten, de resultaten der wetenschap in de praktijk toe te passen.

Het mag wat vreemd aandoen, dat twee theologen in dergelijke in de grond economische discussies verzeild geraken. Ik ben er — ik schreef dit reeds eerder — niet aan begonnen om Colijn als econoom te verdedigen of van fouten vrij te pleiten. Als dat kan en als dat moet, laat ik dit graag aan anderen over. Wat mij gekwetst en naar de pen heeft doen grijpen, was iets anders, nl. dat men op grond van deze door mij nooit

geloofde beweringen, dat Colijn door zijn kapitalistische verleden verblind was, hem dan voorts ook aansprakelijk stelt voor het veldwinnend atheïsme in de arbeiderswereld. Dr. Buskes gaat hier opnieuw breedvoerig op in en handhaaft deze beschuldiging. Ik meen, dat aan deze beschuldiging de bodem ontvalt, wanneer heel de voorstelling als zou Colijns politiek uit zijn persoonlijke kapitalistische achtergrond te verklaren zijn of in het algemeen kapitalistisch heten mag, een economisch onhoudbare bewering blijkt te zijn. Ik wil daarmee geenszins ontkennen, dat Colijn bv. in zijn koloniale politiek „kolonialer” en „kapitalistischer” dacht dan bv. Idenburg, noch ook dat bij hem, juist omdat hij zich op economisch gebied bewoog, het economische meer op de voorgrond trad dan het sociale. Maar dat is de zaak niet. De zaak is deze, of hij als christen-staatsman beter had moeten weten, dan wat de hele economische wetenschap in die dagen wist en hem voorschreef om de economische crisis en dus ook de sociale ellende op de meest doelmatige wijze te kunnen bezweren. Hier ligt — ik herhaal het — het onbillijke en ignobele van de manier waarop Banning en Buskes altijd weer Colijn als hoofd van jut gebruiken. Men kan het betreuren, dat het de Engelse econoom Keynes en niet de Nederlandse Calvinist Colijn was, die de doorbraak naar een nieuwe economische aera wist te forceren. Men kan het in het algemeen betreuren, dat alle grote ontdekkingen in de wereld van de wetenschap niet op naam staan van het christendom. Men kan zelfs vragen of vele christenen niet al te dikwijls aan de kant staan dergenen, die gevestigde opinies en gevestigde verhoudingen schromen aan te tasten. Ik erken dat hier heel wat inzet om over na te denken. Maar iets anders is of men de zaak nu ook zóver drijven kan, dat men het atheïsme mede op rekening meent te kunnen schrijven van het feit, dat het christendom zijn tijd telkens niet ver genoeg vooruit is. Dit telkens weer op de figuur van Colijn te willen toepassen is voor mijn besef een notoire onbillijkheid, met hoeveel schijn van recht en met een hoe vroom klinkend beroep op het geestelijk lot der schare zij ook telkens opnieuw wordt gelanceerd.

Er zit aan de kwestie van Colijn's economische politiek uiteraard nog wel meer vast dan wat Prof. Ridderbos noemde.

Ik noem nu alleen dit, dat uit wat in de dertiger jaren geschiedde met grote ernst de vraag op ons afkomt in hoeverre „christelijke beginselen” voor het politieke leven werkelijk „christelijk” en werkelijk „beginzelen” zijn en kunnen zijn!

Men vergete immers niet, dat Colijns economische politiek in zijn dagen ook met alle kracht en ernst als consequente toepassing van christelijke politieke beginselen werd gekarakteriseerd en verdedigd!

C. V.

KERKNIEUWS

Tweetal te Axel: H. van Dooren te Rouveen en D. van Houdt te Uithuizermeeden.

Beroepen te Emmen: A. Kooy te Emmen; te Meppel: M. Brandes te Daarlerveen.

Ds G. Ph. Pieffers uit Coaldale Canada (Alberta) is reeds geruime tijd ziek. Hij wordt thans verpleegd in het ziekenhuis te Lethbridge.

Vollenhoven-Cadoelen. Door de kerk van Vollenhoven-Cadoelen wordt behalve de beide kerkdiensten in het eigen kerkgebouw een derde kerkdienst belegd in Stad-Vollenhoven in de cantine van de fa M. v. d. Graaf. Deze dienst begint om half vijf.

ADRESSEN:

Hoogvliet, diakonie: G. v. d. Werf, Korianderstraat 137, Hoogvliet; contact-adres voor de brs in Spijkenisse, Hekelingen en Heenvliet, Wynruitstraat 55, tel. (010) 161741; **Oosterwolde** (Fr.), scriba: L. K. Stavast, Hoge Esch 32, Oosterwolde (Fr.); **Voorburg**, scriba: H. J. Dregmans, Von Geusastraat 28, tel. (070) 725907; **Leerdam**, penningm. diakonie: M. A. B. Hoogenhuyzen, Tulpstraat 10, Leerdam, giro 571431; **Krommeniet**, adres kerkeraad: T. Bakker, Smuiverstr. 43, Krommenie; **Creil** (N.O.P.), scriba: H. Pierik,

Meerweg 17, Rutten (N.O.P.), tel. 05279-2404; **Koog-Zaandijk**, scriba: H. Olde, Lagedijk 178, Zaandijk; **Eindhoven**, scriba: W. Pouwelse, Jan Heynslaan 51, Eindhoven, tel. (04900) 27728.

Amsterdam-Zuid, scriba: J. Feenstra, Johan Jongkindstraat 53, Overtoomse Veld, Amsterdam-West, tel. (020) 153518.

Stichting Gereformeerde Kinderbescherming.

In de vacature mej. G. van der Deure werd als maatschappelijk werkster in dienst van de Stichting benoemd mej. W. J. Rijken van Olst, die reeds met haar arbeid is begonnen.

DE ZAAK Ds TELDER

De kerkeraad van Breda besloot op zijn publieke vergadering van 2 september met algemene stemmen de volgende instructie op de klassis in te dienen, en daarvan tevens mededeling te doen aan alle kerken in Nrd. Brabant, Limburg en Zeeland:

„De kerkeraad van de gemeente des Heeren (Gereformeerde Kerk, vrijgemaakt) te Breda heeft zich beziggehouden, zowel met de uitspraken van de PS van het Zuiden, d.d. 17-1-1963 en bijgevoegde werkrapporten, als met het antwoord daarop van Ds. B. Telder gericht aan de kerken die in deze synode vertegenwoordigd waren, en diens publieke verantwoording, getiteld „Rondom het boek 'Sterven... en dan?'” (Barendrecht, 1963).

Voor zijn deel in dezen tot oordelen geroepen, doet de kerkeraad de volgende uitspraken, die hij uw vergadering bij instructie ter kennis brengt:

1. Ds. Telder heeft in zijn boek „Sterven... en dan?” bedenkingen naar voren gebracht tegen formuleringen van de belijdenis in Zondag 22, antw. 57 H.C. Deze bedenkingen raken niet de bijbelse leer van de wederopstanding des vleses, maar de wijze waarop de HC deze leer onder woorden brengt: naar het oordeel van Ds. Telder spreekt de belijdenis in antw. 57 HC over „ziel” en „lichaam”, over het uiteengaan van beide en „hereniging” daarna, in categorieën die ontleend zijn aan een onbijbelse, filosofische mensleer. Gelet op eigentijdse uitleggingen van de HC, zoals door één der opstellers, Ursinus, en door diens leerling Bastingius, meent de kerkeraad zijn dienaar des Woords het recht niet te mogen ontzeggen, zulke bedenkingen in overweging te geven.

2. Wat betreft Ds. Telders gevoelens over de z.g. tussentoestand ziet de kerkeraad geen grond, hem van konfessionele ontrouw te beschuldigen. Zijn publikaties geven duidelijk blijk dat hij — na aftrek van wat hij in antw. 57 HC ziet als formuleringen die stammen uit een onschriftuurlijke leer over een tweedelige mens en een ziel die aan het sterven ontkomt — van harte vasthoudt aan de belijdenis, dat wij als gehele mensen het eigendom van Christus zijn én blijven, in leven én sterven, en dat degenen die in Christus ontslapen, bij Zijn komst onsterfelijk worden opgewekt en toevergaderd tot de Heere, 2 Thess. 2 : 1.

Over de vraag, die bij de behandeling van Zondag 22 dikwijls naar voren komt, of dat wachten op de wederkomst en onze vereniging met Christus in een voorlopige, hemelse zaligheid, of anderszins geschiedt, spreken onze belijdenisschriften zich niet uit. Hier kan dus niet gesproken worden van enige „leer der Gereformeerde Kerken in Nederland”, van welke leer men immers oordelen zal uit de publieke belijdenisschriften der kerken zelve.

3. De beschuldiging der PS als zou Ds. Telder zijn beloften, in het Ondertekeningsformulier gedaan, geschonden hebben, wijst de kerkeraad af als in strijd met de feiten. Immers:

- Ds. Telder heeft in zijn ambtelijke arbeid steeds de belijdenis geëerd, zich gaarne onderwerpend aan haar goede leer, geduld tonend met haar onvolkomenheden en gebreken.
- Een belofte om bedenkingen vooraf te openbaren aan „Kerkeraad, Classe en (!) Synode”, zoals de PS het herhaaldelijk voorstelt, heeft Ds. Telder niet afgelegd.
- Zijn bedenkingen tegen de formulering van antw. 57 HC heeft Ds. Telder van meetaf de kerkeraad geopenbaard, lang vóór het verschijnen van „Sterven... en dan?”. Daar de kerkeraad om redenen boven genoemd in deze gevoelens niets verontrustends zag, was er geen aanleiding, hem aan te sporen zijn

bedenkingen aan andere kerkelijke vergaderingen kenbaar te maken.

- Toen door enkele zusterkerken bezwaren tegen Ds. Telders boek werden ingebracht bij de klassis, later bij de synode, oordeelden deze vergaderingen het niet nodig, gebruik te maken van Ds. Telders bereidheid om zijn gevoelens ook in de kring van afgevaardigden der zusterkerken, in broederlijke bespreking, aan het oordeel van anderen te toetsen.

4. De kritiek van Ds. Telder richtte zich tegen de gangbare voorstelling dat degenen die in Christus ontslapen, tussen dood en Christus' wederkomst, als zielen buiten het lichaam, voorlopige zaligheid genieten zouden in de hemel. Ds. Telder diende deze kritiek aan als „bijdrage om door voortgaande Bijbelstudie het reformatorisch denken te helpen zuiveren van onschriftuurlijke ideeën en voorstellingen”. De kerkeraad verblijdt zich over de vele reacties die hierop losgekomen zijn en houdt gaarne de weg open om door voortgaand onderzoek en toetsing van ingebrachte bezwaren (ook die van de PS en haar rapporteur met zijn werkrapport) toe te nemen in kennis van het Woord Gods over deze dingen. De kerkeraad is zich daarbij goed bewust van zijn roeping om ook tegenover zijn dienaar des woords de binding aan de Schrift en aan de daaraan onderworpen belijdenis te handhaven.

De kerkeraad moet evenwel konstateren, dat de PS:

- In haar uitsprakenreeks zelfs geen poging ondernomen heeft om de door Ds. Telder bestreden voorstelling van zielen, genietend in de hemel, met beroep op Gods Woord te staven.
- In plaats daarvan een aantal Schriftplaatsen aanvoert, die volgens haar — op een bepaald manier met elkaar in verband gebracht — moeten resulteren in de leer van een ook door het sterven niet te onderbreken voortzetting van het eeuwige leven.
- Door over het sterven te spreken als over een „werkelijke” voortzetting van „het eeuwige leven”, in plaats van een „doorgang tot het eeuwige leven” (antw. 42 HC) met het uitgedrukte Woord Gods in strijd gekomen is: Wij geloven en belijden het eeuwige leven als „het leven der toekomstige eeuw” Marc. 10 : 30, dat de gelovigen in dit leven hebben: in vaste hoop, buiten henzelf, in Christus Jezus Col. 3 : 1-4, Joh. 3 : 16, 36, 5 : 24 enz. (zie Kantt. St. V.), waarin zij zich reeds nu met onuitsprekelijke blijdschap mogen verheugen 1 Petr. 1 : 6, waarvan zij als onderpand, als eersteling, de gave van de Heilige Geest (het Geestelijke leven) reeds mogen smaken Rom. 8 : 23, Ef. 4 : 30, Hebr. 6 : 4, 5, maar dat hun toch wacht als een erfenis, die hun getoond of geopenbaard zal worden in de laatste tijd, bij de wederkomst van Christus, door de opstanding ten leven, Dan. 12 : 13, Joh. 5 : 28, 29, 14 : 3, Rom. 6 : 22, 8 : 11, Ef. 2 : 4-7, 1 Petr. 1 : 4-7.

De kerkeraad wijst derhalve deze uitspraak der PS af als in strijd met Gods Woord, en herhaalt voorhands wat hij in 1961 berichtte aan zusterkerken die toen over deze zaak met hem korrespondeerden: „tot op heden is aan onze kerkeraad niet gebleken, dat onze predikant afwijkt van de gezonde leer, die naar de Schriften is.”

Ik heb nog nooit gezien dat de bliksem inslaat in een koolraap.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

★

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij